

Рецензия

**конкурса за „професор“ по „Теория и история на културата.
История на българската средновековна култура“
за нуждите на СУ „Св. Климент Охридски“**

рецензент проф. д.ф.н. Владимир Градев

На 28 юли 2017 г. в ДВ, бр. 61 СУ „Св. Климент Охридски“ обявява конкурс, конкурса за заемане на академичната длъжност „професор“ по 3.1. Социология, антропология и науки за културата (Теория и история на културата. История на българската средновековна култура), обявен от СУ „Св. Климент Охридски“. Единственият кандидат за обявеното място е доц. д.н. Цветелин Йорданов Степанов .

Кандидатът е роден през 1964 г. в Горна Оряховица. Завършва история в СУ през 1990 г. От 1991 до 1994 г. е редовен аспирант в катедра „История и теория на културата“ на СУ и през 1996 г. получава докторска степен с дисертацията си „Власт и авторитет в ранносредновековна България“. През 1995 г. Постъпва като асистент в катедра „История и теория на културата“ на СУ. През 2006 г. се хабилитира като доцент в същата катедра, научна област „История на България: Средновековна българска култура“. През 2015 г. става доктор на науките за културата с дисертация „В очакване на *Края*: европейски измерения, ок. 950 – ок. 1200 г.“.

Доц. Степанов е изнасял лекции в Дома Витгенщайн, Виена, в Белградския и Гьотебругския университет и е специализирал в Университета в Охайо. Носител е на награди от СУ и Мичиганския университет. Получавал е множество стипендии за изследователската си дейност от български и международни академични институции.

Цветелин Степанов членува в Асоциацията на медиевистите и византинистите в България, от 2002 г. е в Central Eurasian Studies Society, съучредител е на работната група „Византия“. От 2012 г. доц. Степанов е член на Факултетния съвет при ФФ на СУ „Св. Кл. Охридски“. От същата година е и международен оценител на качеството на университетските програми към Министерството на образованието на Република Гърция.

В рамките на преподавателската си дейност доц. Степанов чете курсове, в които систематично разработва различни теми от историята на средновековната българска и европейска култура. Чете курсове още по „Теория и история на българската култура“, „Движими и недвижими паметници на културата“ и др. Научната му продукция е тясно свързана с преподавателската му дейност и засяга основно различни теми от историята на средновековната българска и европейска култура. Степанов участва и в различни изследователски проекти в областта на византологията и опазването на културното наследство. Част от тези проекти са и с международно участие.

Цветелин Степанов е автор съм на четири монографии, две от които са издадени на английски език от престижното издателство Brill и преведени на унгарски, на книга на английски език, издадена Lambert Academic Publishing, на три сборника със собствени статии. Той е съставител на 12 други сборника. Има публикувани повече от 100 научни статии, студии, рецензии. Участвал е с доклади в десетки научни конференции и конгреси в България и чужбина.

В конкурса доц. Степанов участва с разработки, писани и публикувани след неговата хабилитация като доцент и различни от темата на голямата докторска дисертация, а именно монографията *Религии в езическа България (Историографски подходи 1980–2015 г.)*, публикувана през 2017 г. и с дванадесет научни студии на български и английски език, както и с два сборника, съставени от него, единият, от които е преведен и на английски език.

Цветелин Степанов представя в своята монография *Религии в езическа България* културно-историческия дебат за ранната предхристиянска българска религия в изненадваща пълнота и светлина. Бездната на историята на езическа България е твърде голяма и в нея сякаш има място за всеки, изследванията и интерпретациите през последните години на религията на първите българи бързо се множат и се превърнаха в своеобразен „гъст и тъмен лес“, в който дори специалистът може да се обърка и изгуби. Допълнителна трудност е отчитането и вярното разбиране на видоизмененията и новите перспективи, които различните изследвания непрестанно въвеждат, както и обратите в развитието на историческата наука, особено що се отнася до разглеждания от доц. Степанов период, през последния половин век. Не бива тогава да се учудваме, че не само в България, но и в света досега няма, доколкото ми е известно, друго изследване, което не само да анализира, но и да съпоставя, да проблематизира и критично да оценява различните опити да се изяснят религиозните вярвания, а чрез тях и културата на първите българи. За пръв път такова оригинално изследване прави именно Цветелин Степанов. Авторът не само е прочел всичко писано по въпроса, но се е запознал и критически усвоил и огромна литература не само по средновековна история и археология, но и по сравнително религиознание и езикознание. Доц. Степанов разкрива за читателя вещо и търпеливо текст след текст, област след област, развитието на изследванията в тази област през последните десетилетия. Изложението се основава на присъщата на автора търпеливост, ерудираност, внимателност и задълбоченост в изследването на проблема, които са натрупани по време на вече близо тридесет годишните му интензивни занимания с историята и културата на езическа България.

С това свое изчерпателно и критично разглеждане на дебата Цветелин Степанов не търси да увеличи и той гората от публикации

по въпроса, да сади нови дървета, да прави нови открития, още повече, че сам той е автор на няколко значими монографии не само на български, но и на английски език за българите през ранното Средновековие и неговите собствени разработки и възгледи са добре известни и приети от международната научна общност. С представената монография авторът си поставя за цел преди всичко да разчисти просеките, като излага не само съдържанието на отделните подходи, но и най-вече като дава критерии и ориентири, които позволяват добре да се види кои от подходите са работещи и плодотворни и кои не и защо. Благодарение на неговата компетентност и добросъвестност читателят добива ясна представа за дебата, за различните негови ходове и обрати, разбира с какви точно факти, по-скоро отломки от факти между два пласта пепел, разполагат изследователите, как те ги подбират, какво вземат и какво изпускат. Несъмнено, всеки с добра памет, ум и известна професионална сръчност може да събира и пресява фактите, но истинското изкуство е да знаем къде ни отвеждат наличните факти и тъкмо това показва Цветелин Степанов, разглеждайки в трите големи дяла на своята работа парадигмите, в които те се поместват. Така той убедително показва, че каквото и да е естеството на фактите, историческото изследване, в края на краищата, е конструкция, съчленена от масата идеи и мисли, които фактите извикат в ума на историка.

Работата на доц. Степанов е балансирана, трезва и отрезвяваща и в този смисъл книгата му е особено нужно днес, когато мнозина се опияняват и търсят да опиянят с историята на езическа България и из медиите шестват историци или по-скоро налагани пред широката публика като такива, за които историята на света е просто епизод в историята на България. Да, авторът знае, че историята е и въображение, но знае и показва също, че то трябва винаги да бъде усмирено от фактите и аргументите.

Въпреки, че фактите са оскъдни, на Цветелин Степанов е принципно чужд пълният скептицизъм, който не води до никъде. Авторът притежава чудесната способност за балансирано съждение, той обективно излага силните и слабите страни на всеки подход, показва проблемите, не се бои да каже също кои изглежда поне на този етап - нерешими. Цялата монография е водена от този стремеж към обективност и балансираност и това най-добре позволява на читателя сам да се убеди, че някои подходи са по-успешни от други. Същевременно доц. Степанов ненатрапчиво, но достатъчно ясно показва, че и най-задълбоченото изследване не може да ни гарантира, че е уловило с абсолютна сигурност това тъй отдалечено минало, още по-малко да разкрие и изясни вярванията и мотивите на старите, на езическите българи, защото днес историческата наука може да ни даде само повече или по-малко достоверни наративи за тях, като авторът дава възможност да се види и прецени степента на тяхната достоверност и в това е едно от големите постижения на този труд. Накратко, оценявам високо неговия аналитичен подход, способността му за разграничаване и рефлексия. Несъмнено историческият етос и метод на търсенето на „това, което собствено се е случило“ се основава на придържането към фактите и Цветелин Степанов му остава, разбира се, верен. Степанов показва, че между различните възможни интерпретации и подходи, историкът не трябва да се бои да избере *lectio difficilior*, тази най-благородна и ценна филологическа, а също археологическа и историческа категория, за да може, оставайки винаги здраво при изворите, да бъдат разкрити религиите и вярванията в езическа България, *iuxta propria principia*, в техния първоначален смисъл, тъй като тогава те определят цялата култура и без тяхното улавяне и разбиране фактите, сами по себе си, ще останат неми. Степанов подчертава, че без факти и без документи, разбира се, няма история, но не бива, особено когато става дума за религията и то в Езическа България, да се подценяват и дългите, бавни движения.

Той разкрива също, поне това е урок, който извлякох от неговата работа, че от културна гледна точка е важно не само да се намери „какво действително е била“ религията на старите българи, но и как тя е запомнена през дългото време“, за да разберем какво е нашето отношение към нея, нейното постоянно изобретяване и преизобретяване, особено през последните десетилетия.

Цветелин Степанов съзнава, че колкото и оскъдни да са останките, колкото и противоречиви да са сведенията е нужно да бъде издигната някаква постройка на скалата на фактите и в края на своята работа дава с главата „Възможни решения“ твърдата основа, на която може да бъде изградено подобно здание, веднъж разчистен терена от много разгледаните в тази книга подходи.

Студиите, с които доц. Цветелин Степанов участва в конкурса, писани, впрочем, не само на български, но и английски език, продължават и задълбочават предмета на неговата научна дейност, а именно историята и културата на средновековна България, като техен център, при цялото богатство и разнообразие на темите, изпъква покръстването на българите, с което те по великолепен начин допълват и посветената на езическа България монография, за да дадат заедно една цялостна картина на българската култура през ранното Средновековие. Тук авторът изследва и анализира с много вещина промяната, която идва с покръстването, осъществяването на прехода от „преди“ към „след“, изграждането на „новия българин“ в края на 9 век. И тук доц. Степанов развива и задълбочава характерния си изследователски метод на внимателно проучване на източниците, и тяхното поставяне в един по-широк историко-политически и религиозен контекст, за да осветли, бих казал дефинитивно, един от най-значимите обрати в българската история.

За конкурса не по-малко значимо е да изтъкна и дидактичните умения на доц. Цветелин Степанов, богатия опит, който той е натрупал за близо четвърт век преподавателска дейност. Особено съществено за

настоящия конкурс е, че тъкмо той развива и непрестанно обогатява с нови курсове и проблематики преподаването по история на културата на средновековна България и изследването и опазването на нашето културно наследство в Софийския университет. Степанов е ценен и канен лектор в престижни западни академични институции. Той активно и иновативно участва и в научната дейност на СУ, успешно е осъществил и продължава да разработва множество значими проекти и изследователски инициативи, сред които не мога да не изтъкна работната група „Византия“, на която той е не само учредител, но и двигател през годините и чиято дейност бе високо оценена и в чужбина и най-вече даде възможност и поле за развитие на млади български учени и изследователи.

Ако обобща: представените за конкурса трудове са богати на проблеми и теми, които засягат най-важните проблеми на ранната история на средновековна България. Изследванията на доц. Степанов, неговата преподавателска дейност, разкриват голяма ерудиция и широта на изследователския хоризонт, аналитично и критично мислене и новаторство. На вниманието на уважаемата комисия е представена кандидатурата на един от изявените наши специалисти в областта на средновековната културна история, с натрупан вече голям опит и извоюван международен авторитет.

В заключение: ще гласувам доц. д.н. Цветелин Йорданов Степанов да бъде избран за професор по История на българската средновековна култура, защото представените материали ме убедиха, че той напълно заслужава да получи това научно звание и да заеме съответната академична длъжност в СУ „Св. Климент Охридски“.

3 ноември 2017 г.

Рецензент:

Владимир Градев